

АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ ЯК ПРАВОВА КАТЕГОРІЯ

ACADEMIC INTEGRITY AS A LEGAL CATEGORY

Костюченко О.Є., д.ю.н., професор,
 провідний науковий співробітник відділу забезпечення інтеграції академічної
 та університетської правової науки і розвитку юридичної освіти
 Київський регіональний центр Національної академії правових наук України

Статтю присвячено аналізу законодавчого визначення поняття «академічна доброчесність». Зроблено висновок, що чинна правова дефініція не сприяє чіткому розумінню цього явища та не дозволяє дати однозначне тлумачення того, які саме дії є доброчесними. Відзначається, що проблеми дотримання академічної доброчесності прямо пов'язані з її правовим регулюванням. Наголошується, що підтримка правопорядку в цій сфері повинна спиратися на такі законодавчі положення, які підготовлено і прийнято у формі, що максимально відповідає вимогам нормативної техніки. Відстоюється думка, що необхідними ознаками академічної доброчесності як правової категорії є: юридично значуща поведінка суб'єктів, що піддається правовій оцінці (ця поведінка може мати дві форми – дії або бездіяльність; суб'єкти (фізичні та юридичні особи), чия поведінка (діяльність) піддається правовій оцінці, тобто не тільки здобувачі освіти, працівники, що проваджують освітню, наукову (творчу) діяльність, повинні дотримуватися встановлених прав поведінки, а і юридичні особи, які беруть участь у процесі навчання, викладання і провадження освітньої, наукової (творчої) діяльності, також повинні підпорядковувати свої дії встановленим нормативним вимогам); нормативні вимоги виступають еталоном (мірилом), відповідно до якого надається оцінка поведінки та її кваліфікація як правомірної чи неправомірної поведінки. У визначенні академічної доброчесності важливим є те, що вимоги – саме нормативні, а не законодавчі, адже це дає можливість застосовувати як законодавство, так і локальні акти; підготовка, написання, захист, оприлюднення, перевірка та оцінка є необхідними ознаками, що позначають способи, в яких проявляється поведінка конкретного суб'єкта; академічний текст чи інший об'єкт права інтелектуальної власності – це кінцевий продукт, який створюється, і в процесі створення якого необхідно дотримуватися академічної доброчесності; навчання, викладання і провадження освітньої, наукової (творчої) діяльності як необхідна ознака, яка окреслює сферу застосування встановлених нормативних вимог і відповідає на питання, де саме можуть бути застосовані правила дотримання академічної доброчесності.

Ключові слова: академічна доброчесність, освіта, здобувачі освіти, заклади освіти, порушення академічної доброчесності, юридична техніка.

The article is devoted to the analysis of the legislative definition of the concept of "academic integrity". It is concluded that the existing legal definition does not provide a clear understanding of this fact and does not contribute to the unambiguous interpretation of which actions are fair. It is noted that the problems of academic integrity are directly related to its legal regulation. It is emphasized that the maintenance of legal system in this field should be based on legislation that has been prepared and accepted in a form that maximum meets the requirements of regulatory technology. It is argued that the necessary features of academic integrity as a legal category are: legally significant behavior of subjects that can be legally assessed. This behavior can have two forms – action or inaction; entities (individuals and legal entities), behavior of which can be legally assessed. That means, not only students, employees conducting educational, scientific (creative) activities must adhere to established behavior rights, but also legal entities involved in the process of teaching, learning and conducting educational, scientific (creative) activities must also be subject to the established regulatory requirements. The regulatory requirements are a standard (criterion) according to which the assessment of behavior and its qualification for lawful or unlawful is given. In this definition, it is important that the requirements are normative, but not legislative, because it allows you to use both legislation and local acts; preparation, writing, defense, publication, verification and evaluation is a necessary feature that determines the ways in which we can see the behavior of a particular subject. An academic text or other intellectual property object is the final product that is created and in the process of its creation it is necessary to adhere to academic integrity; learning, teaching and conducting educational, scientific (creative) activities as a necessary feature that outlines the field of use of established regulatory requirements, and answers the question where exactly the rules of academic integrity can be used.

Key words: academic integrity, education, students, educational institutions, violation of academic integrity, legal techniques.

Постановка проблеми. Реформування освіти в Україні триває. Останніми роками все частіше на адресу вітчизняних освітніх закладів лунають звинувачення щодо низької якості освіти в них. Роботодавці постійно нарікають на рівень підготовки випускників освітніх закладів та їхню неспроможність включитися у виробничі процеси одразу після навчання. Однією з реальних причин незадовільного рівня підготовки в закладах освіти є численні порушення академічної доброчесності, які набули загрозливого характеру для системи освіти майже всіх держав світу. Незалежно від рівня соціально-економічного розвитку держави системи освіти потерпають від негативних наслідків порушення академічної доброчесності. Розв'язанню окресленої проблеми певною мірою може допомогти нормативно-правове регулювання правил дотримання академічної доброчесності, водночас правовий інструментарій не завжди здатен вирішити проблеми морально-етичного характеру, а тим більше – тільки прийняттям нормативного акта викоринити проблеми дотримання академічної доброчесності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій свідчить, що пошуком шляхів забезпечення академічної доброчесності займається вся наукова спільнота. Навіть у державах, де до цього процесу залучені спеціально створені інститу-

ції та установи, проблеми академічної доброчесності не можна вважати вирішеними. Науково-методичною базою запропонованого дослідження стали праці таких науковців, як: І. Биль-Сабадаш, Ю. Гаруст, М. Дойчик, Б. Павленко, Д. Сопова, Я. Тицька.

Метою статті є характеристика академічної доброчесності як правової категорії та визначення її ключових ознак.

Виклад основного матеріалу. Науковці зазначають, що «для сучасної освітньої спільноти термін «академічна доброчесність» є відносно новим, що й зумовлює багатогранність його перекладів з іноземної мови. Цей термін складається з двох слів – «академічна» (academic) та «доброчесність» (integrity), що перекладається як «порядність», «цілісність», «моральна чистота». В основу класичного визначення терміна «академічна доброчесність» закладено головні етичні якості майбутніх професіоналів – сумління, відповідальність, сміливість, справедливість, повага, порядність, довіра та мужність. Можemo констатувати, що в умовах викликів, які постають перед сучасною академічною спільнотою, та зростання масштабів поширення неетичної поведінки головну роль відіграє розвиток академічної доброчесності в усіх учасників освітнього процесу» [1, с. 52]. «Академічна доброчесність фактично означає «інтелектуальну чесність», тобто порядність

у використанні інформації, яка стає підставою для формування висновків та результатів досліджень, а також інших заходів, пов'язаних з пошуками та отриманням знань. Як члени академічної спільноти університети мають право на вільний вибір наукових інтересів. З цією свободою вибору приходить відповідальність за дотримання високих етичних стандартів академічної поведінки» [2, с. 89]. Тобто академічна доброчесність як соціальне явище є морально-етичною категорією, а її введення в нормативний обіг не виключає суб'єктивної оцінки доброчесності. Це свідчить, що нормативно-правове регулювання порядку дотримання академічної доброчесності – процес складний, адже закріпити в нормативному акті конкретні правила поведінки без використання оціночних понять не вдасться.

У вітчизняному освітянському середовищі позитивно було сприйнято зміни в законодавстві про освіту та вищу освіту, якими закладено правову основу академічної доброчесності та відповідальності за її порушення. Науковці зазначають, що «до ознак, які характеризують академічну доброчесність, слід віднести: комплексний характер (специфічне поєднання моральних і правових засад, що виражається в сукупності етичних принципів та визначених законом правил); наявність спеціального суб'єкта – учасників освітнього процесу (здобувачі освіти, педагогічні, науково-педагогічні та наукові працівники; батьки здобувачів освіти; фізичні особи, які провадять освітню діяльність; інші особи, передбачені спеціальними законами та залучені до освітнього процесу в порядку, що встановлюється закладом освіти); чітко визначена сфера застосування – в процесі навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності; особлива мета, а саме – забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень. За порушення правил академічної доброчесності особу може бути притягнуто до дисциплінарної, цивільно-правової, адміністративної або кримінальної відповідальності. Окрім того, можуть бути застосовані заходи нового виду відповідальності, визначеної законом, – академічної» [3, с. 6–7]. Загалом погоджуючись із наведеними характеристиками академічної доброчесності, в контексті чинного законодавства України зазначимо, що їх визначення недостатньо для розв'язання основної проблеми, через яку держава вдалась до нормативного врегулювання правил поведінки в процесі освітньої, наукової (творчої) діяльності. Зокрема, впровадження в життя етичних принципів потребує підвищення загального рівня культури учасників відносин.

«Різного характеру відхилення від стандартів академічної поведінки присутні в університетській практиці всього світу. Так, за даними соціологічних опитувань, проведених Центром Академічної Чесності США, близько 75% студентів вищих навчальних закладів зізналися в тому, що списували бодай один раз упродовж навчання, більше того, понад 80% опитаних визнали списування звичайним явищем і не вважають його серйозним порушенням. У ситуації масової девіантної поведінки запровадження нових стандартів потребує принципово іншого підходу. Практика покарань не виправдує себе, оскільки носить характер лише зовнішнього впливу на студента, тоді як необхідно сформувати саме внутрішню мотивацію молодій людині, повсякчас дотримуватися принципів академічної чесності. Актуальним і прогресивним у цьому плані є підхід, запропонований багатьма американськими університетами, котрі вбачають ефективний шлях утвердження академічної доброчесності саме у формуванні фундаментальних цінностей і вкорінення їх у поведінку молодій людині. Такий підхід забезпечує реалізацію сформованих установок, цінностей, моделей поведінки студента/випускника і після завершення навчального закладу» [4, с. 98]. Ми підтримуємо думку про те, що регламентація дотримання академічної доброчесності з орієнтацією на покарання не є ефективним способом

розв'язання проблеми, водночас закладення у свідомість студента фундаментальних цінностей, що є основою якісної освіти, видається нам правильним рішенням проблеми недотримання академічної доброчесності.

Разом із тим нормативне регулювання академічної доброчесності також може сприяти загальному піднесенню ціннісної орієнтації освітньої та наукової діяльності. Але таке піднесення буде можливим за умови надання правовому матеріалу досконалої правової форми, адже в романо-германській правовій сім'ї юридична техніка націлена на забезпечення максимальної якості нормативно-правових актів (особливо законів), які є провідним джерелом права [5, с. 899]. «Ядром юридичної техніки є нормотворча. Нормотворча техніка складається з відповідних засобів і правил, засоби нормотворчої техніки є інструментами, що використовуються в процесі нормотворчості з метою забезпечення ясності, точності, чіткості та несуперечливості нормативно-правових актів (юридична термінологія, юридичні конструкції, способи викладення нормативно-правових актів тощо)» [5, с. 900]. Тобто працюючи над законодавчим оформленням академічної доброчесності, потрібно не лише прагнути надати цьому явищу правової форми, а й забезпечити її правове регулювання в такий спосіб, щоби зміст нормативних приписів дозволяв чітко зрозуміти, про що йдеться і як саме, в який спосіб та за допомогою яких правових засобів забезпечуються охорона і захист академічної доброчесності. Отже, проаналізуємо чинні у вітчизняному законодавстві положення про академічну доброчесність.

Так, відповідно до ст. 42 Закону України «Про освіту» академічна доброчесність – це сукупність етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень [6]. У ст. 1 Закону України «Про вищу освіту» закріплено, що академічна доброчесність – сукупність етичних принципів та визначених Законом України «Про освіту», цим Законом та іншими законами України правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень [7]. Тобто нормативно визначено, що академічна доброчесність – це передусім сукупність етичних правил, а вже після цього – правила, визначені законом, яких слід дотримуватися у процесі навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності.

Є доцільним з'ясувати, що визначено Законом. У ч. ч. 2, 3 ст. 42 Закону України «Про освіту» не закріплено самих правил, а повторюються визначені іншими законами норми, зокрема: необхідність посилання на джерела інформації в разі використання в процесі навчання чи наукової діяльності розробок, тверджень, відомостей; також закріплено, що необхідно дотримуватися норм законодавства про авторське право і суміжні права; здійснювати об'єктивне оцінювання результатів навчання; самостійно виконувати навчальні завдання, поточний та підсумковий контроль тощо [6]. Внесення таких положень у закон про освіту не забезпечує чіткого розуміння доброчесності, бо все згадане вже має своє нормативне закріплення. Наприклад, у ст. 21 «Вільне використання твору із зазначенням імені автора» Закону України «Про авторське право і суміжні права» закріплено, що використання цитат (коротких уривків) з опублікованих творів в обсязі, виправданому поставленою метою, допускається без згоди автора (чи іншої особи, яка має авторське право), але з обов'язковим зазначенням імені автора і джерела запозичення [8]. У ст. 63 Закону України «Про вищу освіту» закріплено, що особи, які навчаються в закладах вищої освіти, зобов'язані виконувати вимоги освітньої

(наукової) програми [7]. Тобто цитовані положення Закону України «Про освіту» свідчать про дублювання вже нормативно закріплених правил, що застосовуються під час провадження освітньої, наукової (творчої) діяльності тощо. Натомість етичних принципів дотримання академічної доброчесності нормативно не закріплено, що унеможливає визначення кореспондуючих прав та обов'язків учасників освітніх відносин з урахуванням етичних принципів. Відповідно, юридична кваліфікація дій чи бездіяльності суб'єкта, якого звинувачують у порушенні доброчесності, буде здійснюватися без посилання на конкретні етичні принципи, бо вони не визначені нормативно.

Певні спроби виправити цю ситуацію зроблено в проєкті Закону «Про академічну доброчесність», який розміщено на сайті Національного агентства із забезпечення якості освіти. Зокрема, в цьому проєкті запропоновано під академічною доброчесністю розуміти «сукупність етичних принципів та визначених законом правил провадження освітньої (освітньо-творчої) та наукової (науково-технічної) діяльності, які є обов'язковими для всіх учасників (суб'єктів) такої діяльності та мають на меті забезпечувати довіру до результатів навчання, творчості, науково-дослідної діяльності», а ст. 3 проєкту присвячено загальним принципам забезпечення академічної доброчесності [9]. Такий прийом юридичної техніки розв'язує, певною мірою, проблему застосування етичних принципів при визначенні кола прав та обов'язків учасників відносин (освітніх, наукових тощо). Проте це не додає чіткості в розумінні того, чим відрізняється вимога дотримуватися визначених законом правил провадження освітньої (освітньо-творчої) та наукової (науково-технічної) діяльності в рамках академічної доброчесності від вимоги дотримуватися приписів закону у провадженні освітньої (освітньо-творчої) та наукової (науково-технічної) діяльності загалом. По-перше, будь-які правила (вимоги, визначені законом, є обов'язковими для виконання, по-друге, забезпечення довіри до результатів навчання, творчості тощо не залежить від того, закріплені в законі етичні принципи чи ні, адже довіра до результатів навчання та іншої діяльності формується під впливом оцінки професіоналізму випускників закладу освіти (здобувачів освіти).

У визначенні академічної доброчесності, закріпленому законодавчо, окреслено широке коло суб'єктів, які повинні дотримуватися етичних принципів у процесі навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності. Водночас така сфера дії вимог академічної доброчесності розмила коло зобов'язаних суб'єктів. Не додає ясності в цьому питанні й визначення академічної доброчесності, запропоноване в проєкті Закону «Про академічну доброчесність», адже наголос на обов'язковості етичних принципів та правил для всіх суб'єктів узагалі робить нечітким розуміння того, чиї дії мають бути підпорядковані закону. Можна говорити, що, визначаючи види діяльності, легко визначити суб'єктів, але це не правильно, бо в такому разі варто зважати на те, що суб'єктів багато, а правовий зв'язок між ними не завжди зрозумілий.

Наприклад, чи повинні батьки, які оплачують освітні послуги, дотримуватися академічної доброчесності. З одного боку, батьки не навчаються, не викладають і не проваджують освітню діяльність, але вони можуть істотно впливати на процес навчання і не завжди прийнятними методами. Хто має понести відповідальність за неетичну поведінку батьків – здобувач освіти, науково-педагогічний працівник, заклад освіти? Відповіді на це питання немає. Проблему становить і визначення вченого. «Вчений – фізична особа, яка проводить фундаментальні та (або) прикладні наукові дослідження й отримує наукові та (або) науково-технічні (прикладні) результати» [10]. Тобто вчений – це не тільки науково-педагогічний чи науковий працівник, це будь-яка фізична особа, що проводить наукові дослідження з відповідними результатами. Вчений

не завжди перебуває у відносинах із закладом освіти чи науковою установою. Вчений може працювати на підприємстві, в установі, організації, які не належать до закладів освіти чи наукових установ. Отже, виникає питання: як у такому разі забезпечувати академічну доброчесність, зокрема дотримання вченим етичних принципів? Наведене переконує нас у тому, що, визначаючи поняття академічної доброчесності як правову дефініцію, необхідно виходити з того, що суб'єкт може вдатися до академічно не доброчесної поведінки, тобто стати на шлях порушення нормативно встановлених правил. Це своєю чергою буде виражатися в діях чи бездіяльності суб'єкта, і вже така поведінка може бути піддана правовій оцінці, а самі дії чи бездіяльність можна кваліфікувати як поведінку правомірну чи неправомірну.

У проєкті Закону «Про академічну доброчесність» до суб'єктів у сфері академічної доброчесності включаються і заклади освіти, а це дає підставу назвати суб'єктів через усталене у праві словосполучення – юридичні та фізичні особи. Також у визначенні необхідно зробити вказівку на результати, що свідчать про академічну доброчесність, тобто які саме об'єкти (результати) піддаються контролю та перевірці. Наступною ознакою цього поняття, і це вже закріплено законодавчо, варто визначити сфери діяльності, на які поширюються нормативні вимоги доброчесної поведінки. Вважаємо, що положення ч. 7 ст. 42 Закону «Про освіту», які передбачають певну деталізацію умов дотримання академічної доброчесності на рівні закладів освіти [6], необхідно зберегти, враховуючи автономію закладів освіти. Принагідно зазначимо, що формулювання згаданого положення є некоректним, але його загальний сенс зрозумілий. Отже, для забезпечення реалізації автономії закладів освіти в частині правового забезпечення академічної доброчесності пропонуємо використати формулювання «нормативні умови». Це дасть можливість здійснювати правове регулювання академічної доброчесності як на рівні держави в законах та підзаконних актах, так і на галузевих та локальному рівнях у наказах профільних міністерств, асоціацій закладів освіти й на рівні окремого закладу освіти.

Враховуючи викладене, пропонуємо таке визначення: академічна доброчесність – це поведінка фізичної особи та/або діяльність юридичної особи щодо виконання (дотримання) нормативних вимог у процесі підготовки, написання, захисту, оприлюднення, перевірки та оцінювання академічних текстів та інших об'єктів права інтелектуальної власності, створених у результаті навчання, викладання та провадження освітньої, наукової (творчої) діяльності.

Висновки. Ключовими ознаками академічної доброчесності як правової категорії є:

– *юридично значуща поведінка* суб'єктів, що піддається правовій оцінці. Ця поведінка може мати дві форми – дії або бездіяльність;

– *суб'єкти* (фізичні і юридичні особи), чия поведінка (діяльність) піддається правовій оцінці. Тобто не тільки здобувачі освіти, працівники, що проваджують освітню, наукову (творчу) діяльність, повинні дотримуватися встановлених прав поведінки, а і юридичні особи, які беруть участь у процесі навчання, викладання та провадження освітньої, наукової (творчої) діяльності, також повинні підпорядковувати свої дії встановленим нормативним вимогам;

– *нормативні вимоги* виступають еталоном (мірилом), відповідно до якого надається оцінка поведінки та її кваліфікація як правомірної чи неправомірної поведінки. У цьому визначенні важливим є те, що вимоги саме нормативні, а не законодавчі, що дає можливість застосовувати законодавство і локальні акти;

– *підготовка, написання, захист, оприлюднення, перевірка та оцінювання* – це способи, в яких проявляється поведінка конкретного зобов'язаного суб'єкта;

– академічний текст чи інший об'єкт права інтелектуальної власності – це кінцевий продукт, який створюється, і в процесі створення якого необхідно дотримуватися академічної доброчесності;

– навчання, викладання та провадження освітньої, наукової (творчої) діяльності окреслюють сфери застосування встановлених нормативних вимог і відповідають на питання, де саме мають застосовуватися правила академічної доброчесності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Солова Д. Академічна доброчесність у системі професійної підготовки майбутнього педагога. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*. 2018. Вип. 3–4. С. 52–56.
2. Гаруст Ю.В., Павленко Б.О. Академічна доброчесність – шлях до захисту інтелектуальної власності українських науковців. *Правові горизонти*. 2017. Вип. 4 (17). С. 88–95.
3. Тицька Я.О. Академічна доброчесність як елемент системи забезпечення якості освіти. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2018. № 34. С. 4–7.
4. Дойчик М. Академічна чесність: данина моді чи життєва необхідність? *Академічна чесність як основа сталого розвитку університету* : Міжнарод. фонд. дослідж. освіт. політики ; за заг. ред. Т.В.Фінікова, А.Є. Артюхова. Київ : Таксон, 2016. С. 93–106.
5. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. Харків : Право, 2016. Т. 3: Загальна теорія права / редкол. : О.В. Петришин (голова) та ін. ; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права імені В.М. Корецького НАН України ; Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого, 2017. 952 с.
6. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. *Відом. Верховної Ради України*. 2017. № 38–39. Ст. 380.
7. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII. *Відом. Верховної Ради України*. 2014. № 37–38. Ст. 2004.
8. Про авторське право і суміжні права : Закон України від 23.12.1993 р. № 3792-XII. *Відом. Верховної Ради України*. 1994. № 13. Ст. 64.
9. Про академічну доброчесність : проєкт Закону України. URL: https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2021/01/%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%94%D0%BA%D1%82-%D0%B7%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%83-%D0%BF%D1%80%D0%BE-%D0%90%D0%BA%D0%B0%D0%B4%D0%94%D0%BE%D0%B1%D1%80%D0%BE%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C_4.pdf
10. Про наукову і науково-технічну діяльність : Закон України від 26.11.2015 р. № 848-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 3. Ст. 25.